

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ—ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Г.В. Лесик, кандидат педагогічних наук
Інститут вищої освіти НАПН України

У статті окреслено тенденції розвитку соціально-гуманітарної підготовки в університетській освіті України кінця ХХ—початку ХХІ ст. Виокремлено закономірності даного процесу; наголошено на комплексному узагальненні історико-педагогічного досвіду з оптимізації та інтеграційних процесів соціально-гуманітарної підготовки щодо забезпечення освітніх реформ в Україні на шляху подальшого ефективного перетворення системи вищої освіти у засіб формування інтелектуального ресурсу та інструменту майбутнього держави.

Постановка проблеми. На межі ХХ—ХХІ ст. у багатьох зарубіжних країнах зростає інтерес до досліджень сектора університетської освіти, яка безсумнівно змінюється, відповідаючи на глобалізаційні процеси, входження в Болонський процес, європейське інтегрування тощо. На ролі сучасних університетів як провідних освітніх центрів наголошують документи міжнародного, європейського та національного рівнів.

Особливе місце в цьому належить соціо-гуманітарним дисциплінам, які формують і розвивають готовність до професійної комунікації, міжкультурної комунікації, формують комунікативні вміння, сприяють формуванню компетентності й грамотності у спілкуванні, мають великий виховний потенціал і несуть потужний творчий заряд. До них можна віднести українську та іноземну мови, риторику, ораторське мистецтво, культуру й етику спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системний освітній процес, крім спеціальних профілюючих дисциплін, передбачає розгляд соціально-гуманітарного знання, яке уможливорює сформування власної картини світу з виокремленими цінностями, сприяє розвиткові комунікативних здібностей.

Основні тенденції модернізації вищої освіти України розглядають В. Андрущенко, В. Астахова, Л. Губернський, В. Луговий, І. Надольний, та ін. Оглядові перебігу історико-педагогічних процесів у країні присвячено роботи В. Буряк, С. Вітвицької, Л. Лимаренко, Л. Медвідь та ін.

Професійна підготовка майбутніх фахівців, на думку багатьох учених (В. Биков, Г. Васянович, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Євтух, Е. Лузік, Н. Ничкало, О. Романовський, С. Сисоева та ін.), безпосередньо пов'язана з проблемою формування і розвитку у вищій школі інтегрованих знань, вмінь і навичок майбутніх

фахівців на основі міждисциплінарних зв'язків та їх практичного використання в майбутній професійній діяльності.

Протягом 90-х рр. XX—початку XXI ст. відбулися масштабні й змістовні перетворення в системі вищої освіти України: склалася ступенева система підготовки фахівців, запроваджено багатоканальне фінансування освіти, сформовано систему навчальних закладів недержавної форми власності, вищі навчальні заклади стали розрізнятися за статусом та акредитацією. Ці зміни сприяли демократизації, деідеологізації, гуманізації та гуманітаризації освіти. У зв'язку з цим означилася потреба оптимізації викладання предметів соціально-гуманітарного циклу.

Мета даного дослідження — окреслити тенденції соціально-гуманітарної підготовки в університетській освіті України кінця XX—початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Вивчення літературних джерел, нормативно-правових актів та інших матеріалів, аналіз стану професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів до професійної комунікації уможливили виявлення тенденцій у соціально-гуманітарній підготовці кінця XX — початку XXI ст.

Слід зазначити, що прикре явище скорочення у 90-х роках XX ст. бюджетного фінансування вищої освіти, втрата державою провідних позицій у фінансуванні фундаментальних і прикладних наукових досліджень суттєво знизили роль наукової складової університетської освіти. Проте це водночас породило орієнтацію на інноваційну модель розвитку економіки України, яка мала віднайти нові мотиваційні механізми функціонування освітньо-наукової діяльності.

Здобутками трансформації освітньої системи упродовж 90-х років є:

— запровадження ступеневої системи

вищої освіти та чотирьох рівнів акредитації вищих навчальних закладів і дипломів їх випускників: рівень I - технікуми, а також подібні до них училища й школи, що готують молодших спеціалістів; рівень II — коледжі, які готують бакалаврів за 4-річною програмою на базі повної загальної середньої освіти; рівні III і IV — університети, академії, інститути, які готують бакалаврів і спеціалістів (заклади рівня III) та магістрів (заклади рівня IV);

— запущено механізм дерусифікації системи вищої освіти (розпочато розроблення української термінології в більшості галузей; виходять друком монографії, підручники, навчальні та методичні посібники українською мовою, хоч їх брак відчутний ще й сьогодні; навчальний процес і діловодство в більшості вищих навчальних закладів українізовано; до навчальних планів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування введено чималі обсяги вивчення українознавчих дисциплін; у вищих навчальних закладах поліпшено вивчення іноземних мов, в основному, англійської;

— деідеологізація вищої освіти відбулася лише формально, бо вилучення комуністичної ідеології залишило по собі не заповнену лакуну;

— гуманізація та гуманітаризація навчально-виховних процесів вищої школи виявилась у відчутному збільшенні та уніфікації обов'язкового циклу дисциплін соціально-гуманітарного спрямування; вищі навчальні заклади отримали більше свободи у визначенні програм соціально-гуманітарних дисциплін, помітно збільшився вибір альтернативних підручників з цих дисциплін; стали заохочуватись авторські методики їх викладання;

— відбулося урізноманітнення методик вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

На даному історичному етапі Україна стала орієнтуватися на стан освітньо-на-

укових та інтеграційних процесів у західних країнах: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою Великої хартії університетів (Magna Charta Universitatum) та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями й стандартами. Головна мета даного процесу – консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях. Болонський процес мав свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи Лісабонської конвенції (1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбонської декларації (Париж, Сорбонна, 1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Болонську декларацію на рівні держав було підписано 1999 р. в Болоньї (Італія), а до процесу згодом приєдналася й Україна.

Однією з найхарактерніших тенденцій сучасного динамічного світу, зокрема Болонського процесу, є пошук найбільш ефективних систем освіти і виховання, намагання країн взаємодіяти, інтегруватися саме в освітянській системі, зміцнювати міжнародне співробітництво в цьому напрямку. Це досягається на основі принципів зазначених у декларації, які передбачають зближення європейських освітніх стандартів та документів. Поділяючи і підтримуючи такі дії, Україна водночас прагне зберегти ефективні риси національної освітньої складової.

Стан соціально-економічного розвитку України зазначеного періоду та входження країни у європейську спільноту

спонукали університетський сектор освіти до пошуку шляхів удосконалення освітніх систем і впровадження відповідних технологій із урахуванням інтеграційних процесів. Ці дві тенденції упродовж останніх років набрали настільки потужних обертів, що перетворилися на визначальну закономірність у розвитку педагогічної науки і освітньої практики.

Загалом перед наукою і практикою постала проблема визначення нової ролі освіти, зокрема університетської, – окреслення вимог, яким мають відповідати національні освітні системи, з метою допомоги людині адаптуватися до швидко змінюваного соціально-економічного середовища. Як найкраще дати раду в цих питаннях, відповідно до тенденцій постіндустріального розвитку й економіки знань, покликані предмети соціально-гуманітарного циклу. Така підготовка "передбачає поглиблення та професіоналізацію мовної, філософської, політологічної, культурологічної, соціологічної, правознавчої, економічної, фізкультурно-оздоровчої освіти та її професійно-педагогічне спрямування" [9].

Серед провідних тенденцій розвитку соціально-гуманітарного підготовки ХХІ ст. віділяються:

- перебудова навчально-виховного процесу на демократичних засадах;
- спрямованість на практичну реалізацію людських цінностей;
- надання більшої свободи педагогічній творчості;
- орієнтація на інноваційні методи викладання;
- прояви толерантності у суб'єкт-суб'єктних стосунках;
- урізноманітнення спектра навчальних завдань;
- нові вимоги до внутрішнього розвитку людини (самоактуалізації, активності, самостійності, індивідуалізації, відповідальності);

— суттєво поліпшено вивчення іноземних мов.

Проте варто відзначити й деякі складнощі, через деідеологізацію. Так, ще й досі не сформовано нову методологію викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу, попри те, що людино-центризм та культурологічні основи мали би стати тим ґрунтом, на якому проростали б новітні генії суспільства знань. Недорозвинені демократичні традиції та тяжіння марксистських схем і уявлень про суспільний розвиток значно гальмують поступ української освіти й науки.

Наразі ефективним засобом подолання даних рудиментарних залишків може стати напрацювання студентом власних прийомів здобуття нових знань, певних наукових вмінь, оволодіння технологіями пошуку нової інформації.

Актуальним завданням реформування університетської освіти в Україні є підвищення її ефективності в умовах пошуку нових внутрішніх ресурсів, зокрема, організаційна культура як явище, що слід діагностувати та впроваджувати її зміни в обраному напрямку [19].

У розумінні процесів формування ціннісних орієнтацій молоді є два аспекти: 1) виявлення характеру духовно-культурних цінностей; 2) виявлення об'єктивних і суб'єктивних чинників зміни у характері та структурі ціннісної системи молоді.

Культуротворча функція вищої освіти полягає в тому, що сучасна молода людина має набути глибинних особистісних якостей, відповідних до нових форм життя, її розум має бути креативним, а не репродуктивним, її творчі здібності мають бути правилом, а не винятком, її свідомість має стати гнучкою і адаптивною [18, с.12–13].

Методика інструментальної оцінки організаційної культури дозволяє провести діагностику найважливіших аспек-

тів організації, що визначають її культуру. Виявлено закономірність типологізації культур та моделей розвитку університетської освіти. Так, консервативній моделі розвитку відповідає ієрархічна культура, експансивній — ринкова культура, гнучкій — кланова організаційна культура, синергетичній — адхократична, чи інноваційна, організаційна культура [5, с. 95–97].

Проведений аналіз дозволяє окреслити лише окремі риси інноваційної університетської системи освіти ХХІ століття: освіта повинна бути вільною, надавати свободу всім своїм членам, бути позбавленою обмежень вияву спонтанної людської творчості, тобто відповідати адхократичному типу організаційної культури; внутрішні, глибинні цінності тих, хто навчається, мають збігатися з цінностями інноваційної університетської системи освіти; наукова діяльність характеризується єдністю у різноманітті, а розподіл дисциплін за факультетами замінюється гнучкою системою формування багатьох тимчасових взаємозв'язаних робочих груп; дискурсний вибір та проблемні ситуації є надто важливими для професійної практики з дослідження та викладання; всі підрозділи академічного персоналу підпорядковані безмежному формуванню робочих груп; університет є суспільною рамкою для багатьох проблемних галузей; університет має розширювати можливості для практик нерегульованої соціальної діяльності, що надає можливість студентам застосовувати засвоєне на заняттях та активніше підготуватися до адаптації в навколишньому середовищі [16, с. 55–56].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сьогодні дисципліни соціально-гуманітарного циклу перетворюються на профільні дисципліни, які мають таке ж значення, що й спеціальні.

Цінність майбутнього фахівця – випускника вищого навчального закладу – на ринку праці в умовах інтеграційних процесів та активного розвитку міжнародних контактів багато в чому визначається рівнем сформованості професійної комунікаційної підготовки, тобто соціально-гуманітарної.

Комплексне узагальнення історико-педагогічного досвіду щодо оптимізації та інтеграційних процесів соціально-гуманітарної підготовки покликане сприяти виробленню певних висновків та рекомендацій з

метою забезпечення освітніх реформ в Україні на шляху подальшого ефективного перетворення системи вищої освіти у засіб формування інтелектуального ресурсу та інструменту майбутнього держави.

Подальше опрацювання проблеми може бути пов'язане з пошуковими дослідженнями, спрямованими на створення багаторівневої системи організації соціально-гуманітарної підготовки, спрямованої на формування готовності до самовдосконалення, з врахуванням чинника безперервності освіти.

Література

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. – №1. – С. 11–17.
2. Астахова В. Система освіти України в пошуках відповідей на глобальні виклики епохи // Новий колегіум. – 2004. – № 5/6. – С. 12–15.
3. Бідюк Н.М. Підготовка майбутніх інженерів в університетах Великої Британії: Монографія / За ред. Н.Г. Ничкало. – Хмельницький: ХДУ, 2004. – 306 с.
4. Буряк В. Розвиток професійно-педагогічних якостей у системі безперервної освіти // Вища школа – 2005. – №2. – С. 50–57.
5. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа. – 2008. – № 7. – С. 78–125
6. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
7. Гончаренко С.У., Козловська І.М. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 12.
8. Коваль Т.І. Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів. - К.: Ленвіт, 2007. – 264 с. – С. 202–232.
9. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0067323-11>
10. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/30817/
11. Концепція гуманітарної освіти України: Затв. наказом М-ва освіти України від 10 квіт. 1996 р. – К., Генеза, 1997. – 13 с.
12. Левочко М.І. Теоретичні засади вищої освіти в Україні та перспективи її розвитку // Вища освіта України – Додаток 3 (№2) – 2006 р. – Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору" – С. 227.
13. Лимаренко Л. І. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів художньої культури (на прикладі вивчення театральних дисциплін): Автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. – К., 2004. – 18 с.
14. Луговий, В. І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2009. – № 1. – С. 5–17.
15. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посібник. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
16. Мещанінов О.П. Сталий розвиток університетської системи освіти // Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ "ХПІ", 2002. – № 3. – С. 46–57.

17. Національної стратегії розвитку освіти України на період 2012–2021 рр. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
18. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. — К., 2003. — 19 с.
19. Сафонова Н.М. Реформування системи вищої освіти в Україні (90-ті рр. XX — початок XXI ст.): історичний аспект: Автореф. дис.... канд. істор. наук: 07. 00. 01. — Луганськ, 2005. — 20 с.
20. Філософія: Навч. посібник / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. / За ред. І. Ф. Надольного. — 2-ге вид., випр. — К.: Вікар, 2001. — 516 с.

АННОТАЦІЯ

Лесик А.В. Тенденції соціально-гуманітарної підготовки в університетському освітньому процесі України кінця XX – початку XXI ст. // Біоресурси і природокористування. – 2014. – 6, № 1–2. – С. 171–176.

В статті обозначені тенденції розвитку соціально-гуманітарної підготовки в університетському освітньому процесі України кінця XX – початку XXI вв.; виділені закономірності даного процесу; акцентовано на комплексному обобщенні історико-педагогічного досвіду по оптимізації і інтеграційним процесам соціально-гуманітарної підготовки по забезпеченню освітніх реформ в Україні на шляху подальшого ефективного переформування системи вищої освіти в засіб формування інтелектуального ресурсу і інструмента майбутнього держави.

SUMMARY

H. Lesyk. Trends of social and humanitarian training of university education in Ukraine at the end of XX - the beginning of XXI century // Biological Resources and Nature Management. – 2013. – 6, № 1–2. – P. 171–176.

This article outlines the trends of social and humanitarian training in university education of Ukraine at the end of XX - the beginning of XXI century. The regularities of this process, have been determined. The comprehensive generalization of historical and pedagogical experience in optimization and integration processes of social and humanitarian training to support educational reforms in Ukraine aimed at the further efficient transformation of higher education into the instrument of formation of intellectual resources and tool of the future state has been emphasized.